

**KO'RISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA NUTQNING
O'ZIGA XOSLIGI**

Abdurahmanova Muhayyo Abdulatifovna

*Namangan davlat universiteti Pedagogika va psixologiya fakulteti Defektologiya
(logopediya) yo'nalishi 2- bosqich talabasi*

Xasanova Mashxura Maxamadsiddiqovna

Ilmiy rahbar

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar haqida, ularni kelib chiqishi, sabablari, alomatlari va ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni nutqi qanday bo'lishi va ularni o'ziga xosligi, nuqsonni oldini olish va korreksiyalash usullari haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar : *nuqson, tiflopedagogika, inklyuziv ta'lim, ko'zi ojiz, zaif ko'ruvchi, total ko'rlar, korreksiya, kompensatsiya*

Аннотация: *В данной статье представлена информация о детях с нарушениями зрения, их происхождении, причинах, симптомах, особенностях речи детей с нарушениями зрения, методах профилактики и коррекции.*

Ключевые слова: *инвалидность, педагогика, инклюзивное образование, слепые, слабовидящие, полная слепота, коррекция, компенсация.*

Annotation: *This article provides information about children with visual impairments, their origin, causes, symptoms, speech characteristics of children with visual impairments, and methods of prevention and correction.*

Key words: *disability, pedagogy, inclusive education, blind, visually impaired, total blind, correction, compensation*

Respublikamizda jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy himoyalash, o'qitish va tarbiyalash masalalari davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan, O'zbekiston Respublikasi " Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (23-modda) va davlat tomonidan 1992-yilda ratifikatsiya qilingan BMTning "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi (23-modda) da nogiron bolalarni alohida parvarishlash, ta'limdan foydalanish, munosib turmush kechirish huquqlariga egaligi e'tirof etilgan.[1] Shuningdek Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida" ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISH TIZIMINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH CHORATADBIRLARI TO'G'RISIDA" gi qarori qabul qilindi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan

iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 18.04.2022 yildagi "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Qarorga ko'ra, ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar Ichki ishlar vazirligiga birlashtirilib, "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari ("Nurli maskan" maktablari) deb nomlandi. Ko'rish nuqsoniga ega bolalarni o'qitishni zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish maxsus pedagogikaning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.

Ko'rish qobiliyati insonning muhim fiziologik funksiyasi bo'lib, borliq va inson o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi. Tiflopedagogika (yunoncha "tiflos" - "ko'r", "so'qir" so'zidan olingan) ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi maxsus pedagogikaning bir bo'limi hisoblanadi. Ko'rishdagi nuqsonlar tug'ma va orttirilgan sabablarga ko'ra kelib chiqadi. Tug'ma nuqson sabablariga irsiy kasalliklar, homiladorlik paytidagi infeksiyon kasalliklar, homila embrional rivojlanish davrida ko'rish organining zararlanishlarini misol qilishimiz mumkin. Orttirilgan ko'rish nuqsonlari nisbatan kam bo'lib, ko'ruv organlari kasalliklari, markaziy nerv sistemasi kasalliklari (meningit, meningoensafalit), turli xil infeksiyon kasalliklar (qizamiq, gripp) oqibatida paydo bo'lishi mumkin. Ko'rishda nuqsoni bor bolalarni ikki guruhga bo'lish mumkin:

1. Ko'zi ojizlar
2. Zaif ko'ruvchilar

Ko'zi ojizlar ko'ruv o'tkirligiga ko'ra 2 turga bo'linadi:

1. Total ko'rlar. Ko'rish o'tkirligi 0 ga teng
2. Qisman ko'zi ojizlar. Ko'rish o'tkirligi 0,05 gacha

Kelib chiqish sababiga ko'ra:

1. Tug'ma ko'zi ojizlar
2. Orttirilgan ko'zi ojizlar [1]

Ko'zi ojizlar va zaif ko'ruvchilarda ularni o'rab turgan dunyoni idrok etish va bilishda teri orqali bilish muhim ahamiyatga ega. Qo'l tekizish, bosim, issiqlik, sovuqlik kabilar orqali narsalarning shakllari, o'lchamlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. Ko'rish nuqsonlari zo'rayib boradigan va bir xil (muqim) turadigan bo'ladi. Ba'zan go'daklarda tug'ma ko'z nuqsonlari kam uchraydi. Bunday nuqsonlarga kriptofalm- ko'z olmasi qovoqlarining tug'ilishidan rivojlanmay qolgani, mikroblefaron- ko'z qovoqlar kaltaligi sabab ko'zning yumilib turishi kabi nuqsonlarni misol qilish mumkin. Bunday kamchilik va nuqsonlarni jarrohlik yo'li orqali bartaraf etish mumkin. Asigmatizm, katarakta singari kasalliklar ko'ruv analizatorining turg'un nuqsonlariga kiradi. Bu kabi nuqsonlar ba'zi bir kasalliklar yoki ko'z operatsiyalari oqibatida bo'lishi mumkin. Tug'ilganidan so'ng to 3 yoshgacha bo'lgan davr ichida ko'rish qobiliyati buzilgan bolalar xotirasida ko'rish tasavvurlari qolgan bo'ladi, tug'ma ko'zi ojizlar xotirasida esa har xil obrazli tasavvurlar umuman bo'lmaydi.[4]Tug'ma

ko'zi ojizlaming psixik rivojlanishi sog'lom bolalarga o'xshash bo'ladi. Ko'zi ojizlar uchun tovush signallari o'ziga xos mo'ljal o'rnini egallaydi, ko'radigan bolalar uchun ham tovushlar muhim rol o'ynaydi, ammo ko'zi ojizlar uchun tovush signallari mo'ljal olish uchun asosiy faktor hisoblanadi. Ko'rish nuqsonlari kech paydo bo'lgan bolalarda atrof muhit haqidagi tasavvurlar boy va takomillashgan bo'ladi. Shu sababli ularda ko'ruv xotirasi yaxshi shakllanadi. Agar ko'ruv xotiralarini rivojlantirilmasa, asta-sekin ko'ruv obrazlari xotiradan yo'qolib ketishi mumkin. Ko'rish qobiliyati keskin kamaygan bolalar ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus tashkil etilgan maktablarda ta'lim olishlari kerak. Maxsus ta'lim-tarbiya ishlari ko'rish qobiliyatining zaifligi natijasida paydo bo'lgan ikkilamchi psixik asoratlarning oldini olish, ularni bartaraf etish, korreksiyalashga qaratiladi. Bolada mustaqil hayot uchun zarur bo'lgan barcha bilim va ko'nikma hamda malakalar shakllantirilib boriladi. Ko'zi ojizlar uchun tashkil qilingan maktablar maxsus ta'lim davlat tizimining asosiy qismi hisoblanadi va bu tizim bolalarni o'qitish va tarbiyalashning alohida ta'lim zaruriyatidan kelib chiqadi va shu tamoyillar asosida ishlaydi. Ko'zi ojizlar maktablarida o'qitish va tarbiyalash o'zining maxsus tamoyillariga va vazifalariga ega, bu vazifalar yaxshi rivojlanmagan va buzilgan funksiyalami qayta tiklash, korreksiya va kompensatsiya qilishga mo'ljallangan bo'lib bolalarni guruhlariga differensiyalashga mo'ljallangan. Ko'rish qobiliyati zaif bolalarni ta'lim-tarbiya yo'li bilan rivojlantirib borish imkoniyatlari juda katta. To'g'ri tashkil etilgan kompensator, korreksion chora-tadbirlar natijasida ular hayotda o'z o'rnini topib ketishlari mumkin.

Ko'rish nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda nutq rivojlanishi o'ziga xos xususiyatga ega. Ko'r va zaif ko'ruvchilarda tovush talaffuzidagi kamchiliklar bilan bir qatorda nutq rivojlanishidagi kamchiliklarni ham ko'rishimiz mumkin. Statistika ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, nutq kamchiliklari ko'ruvchi bolalarga nisbatan ko'rishida chuqur kamchiliklari bor bolalarda ko'proq uchraydi. Lug'at boyligi kamligi umumlashtiruvchi tushunchalar asosida hikoyalar tuzishda xatolarga yo'l qo'yishga olib keladi. Normal ko'ruvchi va ko'rishda nuqsoni bor bolalarning nutqidagi nuqsonlarni solishtiradigan bo'lsak ularning o'xshashligini ko'rish mumkin. Shu bilan birga kamchiliklar darajasi va shakllanishi jihatidan katta farqqa ham ega.

Bola nutqining rivojlanishida muloqot muhim ahamiyatga ega. Shu bois bolaning ilk yoshlarida kattalar bilan muloqot qilishi lozim. Bu jarayonda taqlidsiz muloqot qilish kerak, chunki nutqdagi o'zgarish va kamchiliklar taqlid asosida paydo bo'ladi. Ko'r va zaif ko'ruvchi bolalarnig nutqidagi kamchiliklarini o'rganish nafaqat nutqning barcha komponentlari, balki ko'pgina nonutqiy funksiyalarni hisobga olish va tahlil qilishni talab qiladi. Bu kompleks logopedik tekshirish metodikasini tashkil qiladi. Logoped turli yoshdagi bolalarning psixologik-pedagogik tekshirish metodlarini bilishi muhimdir. Logoped shu metodlar asosida nutq buzilishlarini ajrata oladi. Ko'r va zaif ko'ruvchi maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar bilan olib boriladigan korreksion ish tabiiy pedagogik jarayonda kechadi. Korreksion ta'lim jarayonida nutq faoliyatining saqlanib qolgan komponentlariga tayanish, atrofimizdagi olam haqidagi keng qamrovli tushunchalarni shakllantirish kerak. Tarbiyachi

va tiflopedagoglar logoped bilan birgalikda nutq kamchiliklarini bartaraf etish vazifalarini aniqlaydilar. Bu jarayonda korreksion-logopedik vazifalar o'yin, o'quv va mehnat faoliyati, hamda amaliy va musiqa mashg'ulotlarida amalga oshiriladi. Zaif ko'ruvchi bolalar bikorreksion-logopedik vazifalar o'yin, o'quv va mehnat faoliyati, hamda amaliy va musiqa mashg'ulotlarida amalga oshiriladi.

Tasavvurlarini shakllantirishda tabiiy ko'rgazmali qurollar ahamiyati juda kattadir. Mashg'ulotlar o'yin orqali olib borilishi shart, sababi ko'rishdagi nuqsoni mavjud bo'lgan bolalarda o'yin faoliyati juda kech shakllanadi. Tarbiyachi va tiflopedagog tomonidan shakllantirilayotgan nutq va predmetlar bazasi logoped mashg'ulotlarida keng qo'llaniladi va takomillashadi.[3] Shuningdek, tarbiyachi va tiflopedagoglar mashg'ulotlarida logoped ishi davom ettiriladi. Logopedik mashg'ulotlarida ko'r va zaif ko'ruvchi bolalarda nutq kamchiliklarida rinolaliya, duduqlanish, tovush kamchiliklari bartaraf etiladi. Logopedik mashg'ulotlar shakli bo'yicha yakka tartibda va kichik guruhlar bilan o'tkazilishi mumkin.[3]

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda ko'rish nuqsoniga ega bolalar ta'lim- tarbiyasi, ularni har tomonlama yetuk barkamol qilib voyaga yetkazish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Onalar va bolalar salomatligini mustahkamlash, tug'ish yoshidagi ayollar sog'ligini nazoratga olish va homiladagi nuqsonlarni erta aniqlash bo'yicha yurtimizda Reproduktiv salomatlik markazi va Skrining markazlari xizmat ko'rsatmoqda. Homilaning ona qornidaligidayoq nuqsonlar aniqlanib, sog'lom bola dunyoga kelishi ta'minlanmoqda. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni mustaqil hayotga tayyorlashda tiflopedagoglarning o'rni alohida ahamiyatga ega. Shu sababli yurtimizdagi ayrim pedagogika universitetlarida maxsus pedagogikaning bir tarmog'i bo'lgan tiflopedagogika yo'nalishlarida mutaxassis kadrlar yetishib chiqmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. P.M.Po'latova, L.SH.Nurmuxamedova, D.B.Yakubjonova va boshqalar. "Maxsus pedagogika". T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2014
2. V.S.Raxmanova. "Defektologiya asoslari". T.: "Niso Poligraf" nashriyoti, 2014
3. M.Y.Ayupova "Logopediya". T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2007
4. D.R. Madazizova "Bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarning klinik asoslari". T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2018